

Гарантування цифрових й інформаційних прав в Україні: конституційно-правові аспекти запровадження інституту омбудсман

Олена Анатоліївна Карнаух*

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого,
Харків, Україна

*e-mail: karnaukholena06@gmail.com

Любомир Іванович Летнянчин

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого,
Харків, Україна

Анотація

Актуальність дослідження визначається необхідністю удосконалення механізмів захисту цифрових й інформаційних прав в Україні, зумовлених глобальною диджиталізацією суспільства й загостренням збройної агресії російської федерації. Метою роботи є виконання системного аналізу проблематики забезпечення цифрових й інформаційних прав, обґрунтування доцільності створення інституту Уповноваженого Верховної Ради України з цифрових й інформаційних прав людини та розробка концептуальних пропозицій щодо його функціонування. Методи дослідження включають: порівняльно-правовий (в аспекті співвіднесення національного та міжнародного законодавства), історико-правовий, формально-логічний, метод аналізу й синтезу. За результатами дослідження було зроблено висновки про наявність прогалин у чинній системі забезпечення цифрових й інформаційних прав, зокрема відсутність належного парламентського контролю й недосконалість механізмів реагування на їх порушення, та запропоновано концепцію інституту диджитал-омбудсман. Перспективи подальших досліджень полягають у розробленні механізмів взаємодії такого омбудсман з іншими державними інститутами та визначенні ефективних інструментів оцінювання результативності його діяльності у сфері захисту відповідних прав.

Ключові слова: цифрові й інформаційні права; парламентський контроль; диджиталізація; правозахисні механізми; омбудсман.

Guaranteeing Digital and Information Rights in Ukraine: Constitutional Aspects of Introducing the Institute of the Ombudsman

Olena A. Karnaukh*

Yaroslav Mudryi National Law University,
Kharkiv, Ukraine

*e-mail: karnaukholena06@gmail.com

Lybomir L. Letnyanchin

Yaroslav Mudryi National Law University, Kharkiv, Ukraine

Abstract

The relevance of this study is determined by the need to improve mechanisms for the protection of digital and informational rights in Ukraine, driven by global societal digitalization and the intensification of armed aggression by the Russian Federation. The aim of the research is to conduct a systematic analysis of the issues surrounding the safeguarding of digital and informational rights, to substantiate the necessity of establishing the institution of the Ombudsman of the Verkhovna Rada of Ukraine for Digital and Informational Human Rights, and to develop conceptual proposals regarding its functioning. The research employs comparative-legal methods (examining national and international legislation), historical-legal analysis, formal-logical reasoning, and methods of analysis and synthesis. The study identifies gaps in the current system for protecting digital and informational rights, particularly the lack of adequate parliamentary oversight and the insufficiency of mechanisms for responding to violations, and proposes a conceptual framework for the ombudsman institution. Prospects for further research include developing mechanisms for interaction between the commissioner and other state institutions, as well as determining effective tools to evaluate the efficiency of activities in the field of digital and informational rights protection.

Keywords: digital and information rights; parliamentary control; digitalization; human rights mechanisms; ombudsman.

Вступ

Сучасний етап розвитку соціуму характеризується посиленням значущості інформаційно-комунікаційних технологій у повсякденній діяльності людини та інтенсивною диджиталізацією її ключових сфер, що зумовлює появу нових викликів у царині забезпечення фундаментальних прав і свобод. У цифровому середовищі особливого значення набувають питання захисту персональних даних, гарантування приватності в мережі «Інтернет», вільного висловлення думок і переконань та безперешкодного поширення інформації онлайн, захисту від дискримінації у віртуальному просторі, протидії дезін-

формації (особливо в контексті інформаційної війни російської федерації проти України). Актуалізація потреби у створенні спеціалізованих, незалежних інституцій для захисту згаданих вище прав і свобод людини пов'язана з недостатньою адаптованістю усталеної системи регулювання до глобальних трансформаційних процесів.

Мета роботи полягає в окресленні проблематики реалізації цифрових й інформаційних прав в Україні з урахуванням викликів сьогодення, дослідженні генези й специфіки діяльності інституту омбудсмана, аргументуванні необхідності запровадження інституту Уповноваженого Верховної Ради України з цифрових й інформаційних прав людини та формулюванні засадничих ідей цього процесу.

Для реалізації зазначеної мети були визначені такі завдання: 1) опрацювання історичного контексту становлення інституту омбудсмана та його ролі в забезпеченні фундаментальних прав і свобод людини; 2) аналіз основних аспектів діяльності Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини (зокрема щодо стану опрацювання ним проблемних питань реалізації інформаційних прав); 3) дослідження теоретичних напрацювань щодо тлумачення, класифікації, співвіднесення та ключових принципів захисту цифрових й інформаційних прав; 4) визначення актуальних викликів у царині реалізації відповідних прав, пов'язаних, зокрема, зі збройною агресією російської федерації проти України; 5) обґрунтування доцільності запровадження інституту Уповноваженого Верховної Ради України з цифрових й інформаційних прав людини та викладення концептуальних положень щодо його правового статусу, повноважень, процедури призначення, створення допоміжних структур.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Аналіз актуальних наукових досліджень свідчить про поглиблення інтересу теоретиків права до тлумачення та класифікації цифрових й інформаційних прав, їх взаємозв'язку та реалізації. Над формулюванням вичерпної дефініції поняття «цифрові права» як відносно нової правової категорії у національній нормотворчості працювали Ю. С. Разметаєва, О. Б. Братасюк та Н. Ф. Ментух, Н. В. Верлос, які у своїх фундаментальних працях розглядали проблемні аспекти визначення відповідної категорії, їх співвіднесення з групою інформаційних прав (зокрема в частині похідності цифрових прав), значущості мережі «Інтернет» для їх виокремлення як номенклатурна одиниця [1–3]. Інформаційні права активно досліджувалися багатьма науковцями, зокрема Р. Б. Тополевським, О. О. Тихомировим, Л. В. Ярмол [4–6]. У цьому контексті особливого значення набувають доктринальні напрацю-

вання О. О. Тихомирова, сутність яких полягає у визначенні проблемних аспектів класифікації інформаційних прав, дослідженні різних підходів до її визначення й ілюструванні основних наукових позицій конкретними прикладами [5].

Питання інституціоналізації парламентського контролю у сфері цифрових й інформаційних прав людини в Україні перебуває на початковому етапі наукового осмислення. На відміну від численних досліджень, присвячених основоположним правам і свободам людини та діяльності традиційних правозахисних інститутів, проблематика запровадження Уповноваженого Верховної Ради України з цифрових й інформаційних прав людини досі не набула належного теоретичного опрацювання. У сучасній українській юриспруденції відсутні комплексні дослідження, які б спеціально аналізували доцільність створення такого інституту, його конституційно-правовий статус, механізми взаємодії з іншими органами державної влади та потенційний вплив на систему захисту прав і свобод. Зазначене питання побіжно розглянуто в дослідженні К. В. Денисенка, І. С. Борко, Д. С. Дегтяр, яке узагальнено окреслює сутність проблеми, проте не містить ґрунтовних концептуальних рішень [7]. Такий стан наукової розробленості підтверджує новизну теми та актуалізує потребу в проведенні подальших досліджень у цій царині.

Матеріали та методи

Дослідження проблематики запровадження інституту Уповноваженого Верховної Ради України з цифрових й інформаційних прав людини здійснювалося на основі комплексного аналізу національних нормативно-правових актів, наукових праць вітчизняних та зарубіжних авторів, а також міжнародних документів, що визначають стандарти у сфері цифрових й інформаційних прав. Основними етапами роботи були: 1) формулювання наукової проблеми (визначено, що усталені механізми захисту цифрових й інформаційних прав в Україні є недостатньо ефективними через відсутність парламентського контролю; сформульовано гіпотезу, що запровадження окремого інституту омбудсмана сприятиме усуненню цієї прогалини); 2) аналіз нормативно-правової бази; 3) огляд наукових джерел (здійснено опрацювання сучасних досліджень у сфері забезпечення й захисту цифрових й інформаційних прав людини; встановлено, що в українському правовому полі питання створення спеціалізованого інституту омбудсмана з цифрових прав фактично не розроблялося, окрім поодиноких спроб окреслити певні аспекти цієї проблеми); 4) порівняльно-правовий аналіз (на основі вивчення зарубіжного досвіду та вітчизняної юридичної практики здійснено порів-

няння моделей забезпечення цифрових прав); 5) формулювання висновків та концептуальних пропозицій (на підставі проведеного аналізу розроблено пропозиції щодо створення інституту Уповноваженого Верховної Ради України з цифрових й інформаційних прав людини, його основних повноважень, принципів діяльності, порядку призначення тощо).

Методологічну основу роботи становив комплекс загальнонаукових та спеціально-юридичних методів. Було застосовано порівняльно-правовий метод, який дозволив зіставити національні підходи до організації парламентського контролю у сфері захисту прав людини із зарубіжними моделями функціонування подібних інституцій (а саме: Омбудсмана з питань захисту даних у Фінляндії). Використання цього методу дало змогу виокремити позитивний досвід іноземних держав та оцінити можливості його адаптації до українських правових реалій. Застосування історико-правового методу дало змогу простежити генезу інституту омбудсмана й визначити його роль у системі захисту фундаментальних прав і свобод людини. Формально-логічний метод забезпечив точність формулювань у процесі розроблення проєктних положень, які стосуються визначення цифрових й інформаційних прав у Конституції України, окреслення повноважень майбутнього омбудсмана та процедур його призначення. За допомогою цього методу було проведено юридичне конструювання запропонованих норм та забезпечено їх відповідність принципам внутрішньої узгодженості правової системи. Метод аналізу та синтезу був використаний для виокремлення ключових проблем функціонування системи забезпечення цифрових й інформаційних прав в Україні, систематизації наукових підходів. Завдяки цьому методу складне явище інституціоналізації цифрового омбудсмана було структуровано та деталізовано за окремими компонентами (конституційні засади, законодавче регулювання, організаційні аспекти), а потім їх інтегровано у цілісну концепцію. Окрім того, під час дослідження було застосовано системно-структурний метод, сутність якого полягала в розгляді об'єкта дослідження як цілісної системи, що складається з взаємопов'язаних елементів, і дозволила визначити закономірності їх функціонування та взаємодії. У контексті дослідження інституту Уповноваженого Верховної Ради України з цифрових й інформаційних прав людини застосування цього методу дозволило визначити ключові структурні компоненти майбутнього інституту (зокрема повноваження омбудсмана, секретаріат, консультативну раду), сформулювати єдину модель діяльності омбудсмана, що забезпечує комплексний захист цифрових й інформаційних прав, інтегруючи різні аспекти регулювання, проаналізувати логічну послідовність процесів і процедур, пов'язаних із реалізацією повноважень, поданням звітності, правопросвітницькою діяльністю

та міжнародною співпрацею. Застосування системно-структурного методу забезпечило не лише цілісне бачення майбутнього інституту, а й наукове обґрунтування його організаційної побудови, що дозволяє поєднати концептуальні принципи захисту цифрових й інформаційних прав людини із практичними механізмами їх реалізації на національному рівні. Використання розгалуженої мережі методів дозволило забезпечити комплексність дослідження, поєднати нормативний, теоретичний та практичний матеріал, а також виробити науково обґрунтовані пропозиції щодо створення та функціонування інституту Уповноваженого з цифрових й інформаційних прав людини в Україні.

Результати та обговорення

Генеза інституту омбудсмана

Ключовим завданням України як демократичної держави, що в умовах перманентної загрози національній безпеці й територіальній цілісності перебуває на етапі активної розбудови інститутів народовладдя, є дотримання людиноцентричного вектору внутрішньополітичного поступу. Проголошене в ст. 3 Основного Закону визнання людини найвищою соціальною цінністю зумовило покладення на Україну обов'язку утверджувати й гарантувати її права й свободи шляхом забезпечення їх пріоритету у процесі визначення змісту й спрямованості діяльності органів влади [8].

Одним із найефективніших механізмів реалізації людських прав і свобод є інститут омбудсмана, який, функціонуючи у тісному взаємозв'язку з іншими державними структурами, створює передумови для процвітання демократичного ладу. Зародження цього інституту пов'язують із введенням Конституцією Швеції посади омбудсмана юстиції (1809), до повноважень якого було віднесено здійснення контролю діяльності цивільних та військових адміністрацій. Виникнення у 1915 р. спеціального відомства омбудсмана зумовило певне звуження сфери його діяльності: розв'язання питань, пов'язаних із функціонуванням військових адміністрацій (зокрема розгляд скарг військовослужбовців), і було віднесено до компетенції новоствореного органу [9, с. 4]. У 1919 р. запровадження посади парламентського омбудсмана було закріплено Конституцією Фінляндії, ст. 49 якої визначила його основним завданням нагляд за дотриманням судами та іншими органами державної влади вимог законодавства під час реалізації повноважень [10]. Статтею 55 Конституції Данії (1953) закріплювалось обрання Фолькетингом особи (або двох осіб), що не належить до його складу, для контролювання діяльності цивільних та військових адміністрацій держави [11]. Безпосередньо інститут омбудсмана був запроваджений Законом від 11.06.1954 р., який уповнова-

жував відповідну посадову особу на здійснення вищезгаданої контрольної функції з урахуванням визначених парламентом засадничих положень щодо його діяльності (проте зі збереженням незалежності від Фолькетингу в процесі виконання покладених обов'язків) [12].

У Східній Європі інститут омбудсмана з'явився в останній чверті ХХ ст. у зв'язку з дестабілізацією й подальшою руйнацією соціалістичного ладу в регіоні. У 1988 р. відповідну посаду було запроваджено в Польщі, у 1989 р. – в Угорщині, у 1990 р. – у Хорватії, у 1993 р. – у Румунії. Інститут омбудсмана як невід'ємний елемент правових систем постсоціалістичних країн є важливим інструментом парламентського контролю та додатковою гарантією дотримання людських прав.

В Україні інтеграція інституту омбудсмана відбулася шляхом запровадження посади Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини (далі – Уповноважений), основним завданням якого, відповідно до ст. 101 Основного Закону, є здійснення парламентського контролю за додержанням конституційних прав і свобод людини й громадянина. Стаття 3 Закону України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини» (далі – Закон) визначає ключовими векторами його діяльності захист, запобігання порушенням і сприяння поновленню прав і свобод людини й громадянина, а також недопущення усіх форм дискримінації у сфері реалізації особою своїх прав і свобод, налагодження й подальшу розбудову міжнародного співробітництва у відповідній царині тощо [13]. На відміну від обсягу повноважень омбудсманів інших держав, сфера впливу Уповноваженого, згідно із Законом, є більш розгалуженою й охоплює питання реалізації прав не лише громадян (як на території держави, так і за її межами), а й інших осіб, що перебувають на території України, незалежно від їхнього конституційно-правового статусу [14, с. 142].

До основних напрямів діяльності Уповноваженого належить гарантування особистих прав і свобод, громадянських та політичних прав, прав дитини, економічних, соціальних та культурних прав тощо. Принципово новим напрямом діяльності Уповноваженого став захист інформаційних прав. Необхідність врегулювання цього питання зумовлена стрімким розвитком цифрових технологій, підвищенням значущості інформаційного середовища та зростанням обсягів персональних даних, що обробляються як державними, так і приватними суб'єктами. В умовах, коли порушення інформаційних прав громадян набули системного характеру, виникає потреба у формуванні комплексних механізмів їх правового, організаційного та інституційного забезпечення.

Нормативне закріплення нового напрямку діяльності Уповноваженого відбулося у березні 2014 р., коли у зв'язку з ухваленням змін до законів України «Про інформацію» та «Про доступ до публічної інформації» на нього був покладений додатковий обов'язок щодо здійснення парламентського контролю за дотриманням права на доступ до публічної інформації.

Остаточне становлення Уповноваженого як гаранта ефективної реалізації інформаційних прав мало місце у 2022 р., про що свідчить виокремлення цієї категорії прав у структурі Щорічної доповіді про стан додержання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні [15]. Виокремлення прав на доступ до інформації, на звернення, на захист персональних даних підтвердило необхідність удосконалення механізмів їх забезпечення, спричинену розгортанням російською федерацією інформаційної війни.

Аналіз щорічних доповідей Уповноваженого про стан додержання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні свідчить, що протягом 2022–2024 рр. кількість звернень, пов'язаних із порушенням інформаційних прав, залишається стабільно високою: у 2022 р. – 8027 звернень, у 2023 р. – 8887 звернень, у 2024 р. – 7312 звернень (у яких містилося 15124 повідомлення про порушення відповідних прав) [15–17]. Відсутність суттєвих позитивних зрушень у динаміці взаємодії Уповноваженого з населенням в аспекті розв'язання описаної проблеми відображає її системний характер та підтверджує наявність інституційних прогалин у сфері забезпечення інформаційних прав.

Цифрові й інформаційні права: теоретичний аспект

У контексті сучасних трансформацій інформаційно-комунікаційного середовища особливого значення набуває диференціація інформаційних і цифрових прав громадян. Принципове виокремлення цих категорій як автономних, сутнісно відмінних одиниць є некоректним з огляду на їхній тісний зв'язок та взаємозалежність в аспекті реалізації людських прав в інформаційно-цифровому просторі.

У національному нормативно-правовому полі відсутня вичерпна дефініція поняття «цифрові права», що значно ускладнює формалізацію механізмів їх забезпечення та створює правову невизначеність у царині реалізації прав і свобод людини в цифровому середовищі. На думку Ю. С. Разметаєвої, дискусійний термін доцільно розглядати крізь призму двох основних моделей тлумачення: перша охоплює усі права, реалізація та захист яких передбачають обов'язкове використання цифрових інструментів або наявність суттєвої онлайн-складової; друга характеризує лише ті права, що виникли або набули фундаментального значення у цифрову епоху [1, с. 19]. На істотному зна-

ченні мережі «Інтернет» у процесі реалізації цифрових прав наголошують також О. Б. Братасюк та Н. Ф. Ментух [2, с. 59]. На противагу сформульованій ними позиції щодо необхідності виокремлення цих прав, Н. В. Верлос акцентує увагу на доцільності розгляду цифрових прав як умовної категорії, що характеризує особливості здійснення основоположних прав і свобод людини в контексті діджиталізації й значного посилення впливу Інтернету на розвиток суспільства [3, с. 130]. Поширеною є теза щодо походження цифрових прав від інформаційних (з урахуванням неможливості ототожнення цих двох груп).

Оскільки поняття цифрових прав є порівняно новим в українському юридичному дискурсі, питання їх класифікації є дискусійним у науковому середовищі й потребує детального розгляду. Підсумовуючи запропоновані видатними ученими-правниками варіанти впорядкування, можемо зазначити, що до цифрових прав належать права на доступ до електронних пристроїв та загалом Інтернету, на приватність і захист персональних даних, на свободу та особисту безпеку в мережі, на мирні зібрання й використання електронних інструментів демократії, на цифрове самовизначення, на анонімність, на вільне поширення інформації й свободу вираження думок онлайн тощо.

Варто зазначити, що становлення цифрових прав відображає тенденцію до інтегрування основоположних прав і свобод людини, закріплених у міжнародних та національних нормативно-правових актах, в онлайн-середовище. Так, право на безперешкодне висловлення у мережі впливає з проголошеної ст. 10 Європейської конвенції з прав людини свободи вираження поглядів, яка передбачає можливість дотримання індивідом своїх поглядів, одержання й поширення інформації та ідей без невмотивованого, надмірного втручання з боку органів державної влади [18]. Право на цифрове самовизначення (сутність якого полягає в можливості особи на власний розсуд керувати створеною в онлайн-середовищі ідентичністю) є результатом розширення права людини на визнання її правосуб'єктності, передбаченого ст. 6 Загальної декларації прав людини [19]. Здійснивши порівняльний аналіз інших цифрових та основоположних прав, можна навести й інші приклади подібних аналогій, що здебільшого є очевидними з огляду на тісний взаємозв'язок вищезгаданих правових категорій.

Оскільки цифрові й інформаційні права людини визначають основні сфери її життєдіяльності в інформаційно-комунікаційному та цифровому просторах, обидві категорії доцільно розглядати в контексті їхньої взаємодії. Формулюючи визначення інформаційних прав, акцентуватимемо на розумінні їх як визнаних державою та забезпечуваних засобами національного правового

захисту можливостях людини задовольняти свої інформаційні потреби шляхом збирання, одержання, використання, поширення й захисту відповідної інформації [4, с. 41]. Окрім очевидних прав, що випливають безпосередньо із визначення розглянутого вище поняття, до цієї групи дослідники зараховують права на комунікацію, на безпечне інформаційне середовище, на рівний доступ до відомостей та обрання способу їх поширення на власний розсуд, на захист конфіденційної інформації тощо. Варто зазначити, що в теоретичних напрацюваннях фахових юристів відсутня єдина класифікація інформаційних прав. Вдаючись до умовного варіанта систематизації, поділятимемо інформаційні права на: 1) негативні й позитивні; 2) активні й пасивні; 3) індивідуальні й колективні; 4) юридично визначені й юридично невизначені; 5) концептуальні (абстрактні) й конкретні; 6) фундаментальні й інструментальні; 7) первинні (основні) і похідні тощо [5, с. 48–52].

Наведене вище теоретичне осмислення понять цифрових й інформаційних прав формує уявлення про їх значення в сучасному правовому полі, створює основу для розуміння їхньої ролі в процесі розбудови демократичного суспільства. Проте ці права не є винятково доктринальною категорією – їхнє практичне значення насамперед виявляється у кризових обставинах, до яких належать і збройні конфлікти. Активізація загарбницьких інтенцій уряду російської федерації актуалізувала необхідність посилення захисту фундаментальних цифрових й інформаційних прав людини. Воєнні дії, ставши каталізатором масових порушень людських прав і свобод у диджитал- та інформаційно-комунікаційному середовищах, піддали сумніву ефективність наявних механізмів регулювання та поставили на порядок денний потребу їх перегляду.

Основні виклики, пов'язані з реалізацією цифрових та інформаційних прав в Україні

Від початку повномасштабного вторгнення збройних сил російської федерації у царині гарантування інформаційних прав в Україні нерозв'язаною лишається низка нагальних проблем, до яких, зокрема, належать: порівняно низька ефективність державної політики, спрямованої на ліквідацію згубних наслідків поширюваної урядом країни-окупанта дезінформації; несфокусованість уряду на питаннях нормативного регулювання процесу реалізації інформаційних прав; часткове задоволення запиту на оновлення чинної законодавчої бази, її адаптації до умов кібервійни; невмотивоване зарахування певних відомостей до інформації з обмеженим доступом; закриття публічних реєстрів; несвоєчасне оприлюднення на відкритих офіційних веб-порталах актуальної інформації; зловживання правом на доступ до публічної

інформації з боку деяких громадян [6, с. 127]. Окрему загрозу становить несанкціоноване поширення відомостей, оприлюднення яких може потенційно завдати шкоди національній безпеці, територіальній цілісності, суспільному ладу тощо (наприклад, інформації про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну (зокрема про переміщення територію держави), якщо така інформація не розміщувалася у відкритому доступі Генеральним штабом Збройних Сил України, Міністерством оборони України та іншими органами державної влади, що мають відповідні повноваження, а також країнами-партнерами в офіційних джерелах) [20].

Військова агресія російської федерації також суттєво ускладнює реалізацію цифрових прав. Зокрема, дезінформація, активно поширювана ворожою пропагандою в мережі «Інтернет», фактично обмежує не лише право на інформацію, а й право на вільне формування й висловлення думок онлайн. Прагнучи похитнути довіру українців до чинної влади й підірвати соціальну стабільність, уряд країни-окупанта намагається маніпулювати суспільною свідомістю, вдаючись до дискредитації дій української влади. Окрім того, загрозу інституційно-правовому механізму забезпечення цифрових прав громадян становлять кібер- та фішинг-атаки, блокування вебресурсів, ускладнення доступу до мережі, непропорційне обмеження права на свободу висловлення онлайн тощо. Розглядаючи ключові аспекти перерахованих вище викликів, сфокусуємо увагу на таких аналітичних відомостях:

- 1) від почату широкомасштабної агресії російської федерації спостерігається істотне збільшення числа кібератак на державний сектор (у довоєнний період (2019 р. – 2021 р.) кількість несанкціонованих втручань в інформаційні системи дорівнювала 28 352 882, а протягом січня 2022 р. – серпня 2023 р. вона зросла до 422 063 020). У I півріччі 2025 р. Державною службою спеціального зв'язку та захисту інформації України (далі – Держспецзв'язок) було зафіксовано 535 кіберінцидентів [21, с. 6]. Варто зазначити, що рівень обізнаності населення щодо масштабів кіберзлочинності та засобів протидії їй лишається порівняно низьким через недостатнє висвітлення державними комунікаційними ресурсами питань, пов'язаних з потенційними загрозами кібервтрутання та дієвими алгоритмами захисту цифрових прав [22, с. 15, 17];
- 2) з лютого 2022 р. кількість фішингових атак зросла в 1,5 раза (за інформацією, наданою Держспецзв'язком, кількість подібних атак на державний сектор у 2019 р. становила 1 276 283, у 2020 р. – 4 641 791, у 2021 р. – 678 814, у 2022 р. – 9 549 384, у 2023 р. – 433 160) [22, с. 23];

- 3) способи блокування вебресурсів, реалізовані на підставі позиції Національного центру оперативного-технічного управління мережами телекомунікацій (зокрема, розпорядження від 30.01.2023 р. № 67/850 «Про впровадження системи фільтрації фішингових доменів»), рішення Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення або рішення суду відповідно до Закону України «Про медіа», не відповідають європейським стандартам в аспекті відсутності нормативно закріпленого вичерпного переліку підстав блокування, нерозв'язаності питання визначення категорій візуальних та аудіоматеріалів, поширення яких є приводом до застосування санкцій, існування потреби у здійсненні попередньої оцінки впливу блокувальних заходів, несистематичного застосування практики Європейського суду з прав людини під час винесення рішень у подібних справах, відокремлення процесів аналізу протиправності контенту та правомірності й пропорційності блокування тощо;
- 4) право на доступ до інтернету як основна передумова реалізації низки інших фундаментальних прав (зокрема, прав на освіту, на охорону здоров'я, на взяття участі в управлінні державними справами) зазнає обмежень через намагання агресора порушити роботу електронних комунікаційних мереж і відрізати від мережі мешканців прифронтових, тимчасово окупованих (та анексованих) територій, заблокувати функціонування онлайн-ресурсів державної влади, військового командування, фінансових установ, громадських організацій тощо;
- 5) обмеження права на свободу слова в мережі виявляється насамперед у спростуванні й вилученні з онлайн-середовища спірної інформації без належної правової й фактичної аргументації, невмотивованості частини рішень про видалення відомостей, що становлять загрозу честі, гідності й діловій репутації. Окрім того, актуальною є проблема відсутності самостійного аналізу змісту текстових, фото- та відеоматеріалів, поширення яких стало підставою для інкримінування особі злочинів, передбачених статтями 111¹, 114², 435¹, 436² Кримінального кодексу України. Поширеною є практика встановлення вини на основі комплексної, семантико-текстуальної експертизи писемного мовлення, судово-лінгвістичної експертизи та ін., проведених судовим експертом. За таких обставин роль суду полягає суто в підтвердженні факту наявності кримінального правопорушення (обґрунтованого висновками експерта) та призначення покарання [22, с. 54].

Отже, сучасний стан реалізації цифрових й інформаційних прав людини характеризується наявністю низки викликів, подолання яких потребує

системного удосконалення організаційно-правових механізмів їх захисту й гарантування, зокрема шляхом приведення національного законодавства та практики його застосування у відповідність до європейських стандартів, зміцнення інституційної спроможності державних органів у сфері забезпечення фундаментальних прав. Поступове опрацювання урядом України вищезгаданої проблематики підтверджується нормативним закріпленням конституційних прав і свобод людини та сталого розвитку інформаційного суспільства й цифрового комунікативного середовища як пріоритетних об'єктів кібербезпеки. Перелік суб'єктів, на яких покладається її забезпечення, визначений ст. 5 Закону України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» [23]. Встановлення правового режиму воєнного стану зумовило зосередження діяльності відповідних органів на розслідуванні злочинів проти основ національної безпеки України й водночас спричинило зміщення фокусу з необхідності зміцнення засад гарантування цифрових й інформаційних прав. Практична складова їх забезпечення обмежується діяльністю окремих комітетів Верховної Ради України (зокрема, з питань гуманітарної та інформаційної політики і з питань цифрової трансформації), які не мають достатніх ресурсів та повноважень для комплексного врегулювання проблем у цій сфері й ефективного координування заходів із захисту відповідних прав. Можемо констатувати відсутність належного парламентського контролю у цій царині.

Інститут диджитал-омбудсмана: нормативне визначення й концептуальна модель функціонування

Підсумовуючи викладене, вважаємо за доцільне запровадження інституту диджитал-омбудсмана, до повноважень якого має бути віднесено здійснення захисту цифрових й інформаційних прав людини, запобігання їх порушенню й за потреби сприяння поновленню.

Організація й розбудова мережі незалежних інституцій, діяльність яких спрямована на захист цифрових й інформаційних прав, є передумовою вироблення системи парламентських гарантій реалізації відповідних прав, підвищення прозорості державної політики у царині розвитку інформаційного й цифрового середовищ, поглиблення довіри населення до урядових інституцій та стимулювання громадянської участі.

Варто зазначити, що у світовій практиці посади так званого «диджитал-омбудсмана» поки не існує. Водночас у багатьох державах створено інституції, які опосередковано виконують подібні функції, зосереджуючи свою діяльність на захисті цифрових й інформаційних прав. До таких можна віднести, зокрема, спеціалізовані підрозділи в межах інститутів омбудсмана,

національні агентства із захисту даних, органи з питань кібербезпеки, діяльність яких спрямована на забезпечення належного функціонування цифрового середовища та гарантування прав людини у сфері інформаційних технологій.

Звертаючись до прикладів із світової практики, розглянемо посаду Омбудсман з питань захисту даних, запроваджену у 1987 р. у Фінляндії Законом про Раду із захисту даних та Омбудсман із захисту даних (Laki tietosuojalautakunnasta ja tietosuojavaltuutetusta) [24]. Офіс Омбудсман (далі – Офіс) є національним органом, до повноважень якого належить здійснення контролю за дотриманням вимог нормативних актів про захист даних. Зі статті 2 Правил процедури Офісу Омбудсман із захисту даних (Tietosuojavaltuutetun toimiston työjärjestys) випливає, що основними векторами діяльності Офісу є захист людських прав і свобод (в аспекті обробки конфіденційної інформації), підтримка діяльності інспекторів даних на єдиному цифровому ринку, контроль законності використання відповідних даних, реалізація права осіб на захист у цій царині (з урахуванням приписів Загального регламенту про захист даних, іншого обов'язкового законодавства ЄС та національного законодавства) [25]. До ключових функцій Омбудсман нарівні із забезпеченням виконання вимог нормативно-правових актів у відповідній сфері належать також: 1) підвищення поінформованості населення щодо ризиків, гарантій, прав та обов'язків, пов'язаних з обробкою персональних даних; 2) проведення розслідувань і перевірок; 3) накладення адміністративних санкцій за порушення Регламенту про захист даних; 4) надання висновків щодо реформ, пов'язаних із захистом прав і свобод фізичних осіб у частині обробки й використання конфіденційної інформації; 5) отримання повідомлень про порушення законодавства щодо персональних даних тощо [26]. Ефективність роботи Омбудсман із захисту даних та його Офісу підтверджується наведеними в Річному звіті (2024 р.) аналітичними відомостями: у 2024 р. кількість ініційованих Офісом справ досягла 13284, з яких було успішно розв'язано 13291 справу. Окрім того, протягом звітного періоду Офіс надав 55 та 35 письмових експертних висновків міністерствам та парламентським комітетам, відповідно, щодо нормативних актів (в аспекті відповідності їх тексту вимогам законодавства про захист конфіденційної інформації) [27, с. 6, 18].

Отже, запровадження інституту Уповноваженого Верховної Ради України з цифрових й інформаційних прав людини (далі – Омбудсман) як складової парламентського контролю у сфері захисту й гарантування фундаментальних прав і свобод має здійснюватися на основі послідовного поєднання національної правової традиції та прогресивного міжнародного досвіду.

Водночас визначення конституційного статусу цифрових й інформаційних прав і впровадження інституту Омбудсмана зумовлюють виникнення необхідності внесення змін до Конституції України в аспектах: 1) закріплення на найвищому рівні фундаментальних гарантій захисту прав у цифровому й інформаційно-комунікаційному середовищах; 2) створення конституційних передумов становлення прозорого й підзвітного парламентського контролю над реалізацією цифрових й інформаційних прав людини. Тож, конституційне закріплення відповідних прав та механізмів їх парламентського захисту є необхідним кроком для інтеграції України в європейський правовий простір і підвищення результативності правозахисних інститутів.

Із метою конституційної регламентації суспільних відносин, пов'язаних із реалізацією цифрових й інформаційних прав, доцільним є внесення змін до Розділу II Основного Закону «Права, свободи та обов'язки людини і громадянина», а саме: доповнення його статтею, узагальнений проєкт якої наведений нижче:

«Кожен має право на доступ до інформації, створеної, оприлюдненої та поширеної в мережі “Інтернет”, а також на її вільне збирання, зберігання, використання й поширення в мережі у межах, визначених законом.

Кожен має право на свободу та особисту безпеку в мережі. Збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу здійснюється в порядку, визначеному законом. Громадянам гарантується захист від незаконного втручання у цифрове життя. Держава забезпечує рівний доступ громадян до основних цифрових послуг, захищає їх від дискримінації у цифровому середовищі та сприяє формуванню безпечного, відкритого й інклюзивного цифрового простору.

Кожному гарантується право на свободу думки й слова, на вільне вираження думок і переконань онлайн, втілене, зокрема, за допомогою засобів електронної комунікації. Реалізація цих прав може бути обмежена законом в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення, для захисту репутації або прав інших людей, для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету і неупередженості правосуддя.

Держава забезпечує організацію й функціонування інституційних механізмів для реалізації та захисту цифрових й інформаційних прав, зокрема шляхом надання права на звернення до Уповноваженого

Верховної Ради України з цифрових й інформаційних прав людини, а також до судових органів у випадках порушення таких прав».

Запропонований узагальнений проєкт статті, безумовно, потребує подальшого змістовного доопрацювання з огляду на необхідність чіткого визначення обсягу цифрових й інформаційних прав, меж їх реалізації та співвідношення з іншими конституційними правами і свободами. Водночас його концептуальна ідея полягає у закріпленні особливого конституційного рівня гарантій захисту прав людини у цифровому й інформаційному середовищах, що відповідає сучасним викликам глобальної диджиталізації та забезпечує баланс між безперешкодною реалізацією людських прав і свобод та належним захистом суспільних інтересів.

Окрім того, рекомендуємо доповнити статтю 101 Конституції України частиною 2, яка закріплюватиме здійснення парламентського контролю за додержанням цифрових й інформаційних прав людини і громадянина Уповноваженим Верховної Ради України з цифрових й інформаційних прав людини.

Внесення змін до Конституції України у разі запровадження посади Уповноваженого Верховної Ради України з цифрових й інформаційних прав людини обґрунтовується необхідністю гарантування незалежності функціонування відповідного інституту й відсутністю нормативної регламентації процедури інтеграції подібних нововведень у національне правове поле. Неможливість здійснення Президентом України чи Верховною Радою України призначення на посаду омбудсмана зумовлена доктриною «вичерпних повноважень», відповідно до якої перелік повноважень найвищих владних суб'єктів визначений виключно Конституцією України й не може бути розширений шляхом прийняття законів чи підзаконних актів [28, с. 66]. Відповідна юридична позиція неодноразово знаходила відображення у практиці Конституційного Суду України (далі – КСУ), а саме – у рішеннях від 10.04.2003 р. № 7-рп/2003, від 07.04.2004 р. № 9-рп/2004, від 07.04.2009 р. № 17-рп/2009 тощо. Зокрема у рішенні КСУ від 07.04.2004 р. № 9-рп/2004 зазначено, що «повноваження Верховної Ради України, як і повноваження Президента України, визначаються Конституцією України» (абз. 2 підп. 4.2 п. 4 мотивувальної частини) [29].

Окрім того, внесення відповідних змін до Основного Закону в запропонованій нами редакції не суперечитиме висновку КСУ від 20.11.2019 р. № 6-в/2019, у якому один з основних ризиків запровадження нового виду парламентського контролю вбачався у виході «за межі контролю за додержанням конституційних прав і свобод людини і громадянина» і загрозі

«надмірного втручання парламенту через уповноважених... у різні сфери суспільних відносин без дотримання балансу приватних і публічних інтересів» (абз. 11 підп. 2.1 п. 2) [30]. Запровадження інституту Уповноваженого з цифрових й інформаційних прав людини передбачає чітко обмежену сферу компетенції, спрямовану винятково на гарантування і захист відповідних прав без необґрунтованого втручання в інші галузі суспільних відносин. Функції омбудсмана спираються на принципи спеціалізації, пропорційності та підзвітності, що запобігає ризику невмотивованого втручання парламенту через його діяльність.

Із метою нормативного закріплення інституту Уповноваженого Верховної Ради України з цифрових й інформаційних прав людини доцільним є ухвалення спеціалізованого закону, який визначатиме повноваження, компетенції та процедури діяльності омбудсмана та його секретаріату, встановлюватиме принципи їх діяльності (зокрема, в аспекті гарантування незалежності, прозорості та підзвітності), закладатиме підвалини для формування й подальшого функціонування механізмів парламентського контролю та взаємодії з іншими органами державної влади.

До повноважень омбудсмана, передбачених у тексті відповідного закону, слід віднести: 1) розгляд індивідуальних звернень громадян України, іноземців, осіб без громадянства (які на законних підставах перебувають на території України) з питань порушення чи необґрунтованого обмеження цифрових й інформаційних прав людини, зокрема у сфері захисту персональних даних, доступу до інформації, конфіденційності електронних комунікацій, свободи висловлення у цифровому середовищі тощо; 2) відкриття провадження у справі про порушення відповідного права, надання особі, що подала звернення до омбудсмана, роз'яснень, щодо дій, які необхідно вчинити для його поновлення; 3) спрямування звернень до органів державної влади, компетенція яких передбачає розгляд відповідних справ, для подальшого вжиття заходів реагування, а також здійснення контролю за діяльністю цих органів (з можливістю вимагати офіційних відповідей щодо ступеня розв'язання зазначеної проблеми); 4) здійснення незалежного контролю за обмеженнями реалізації цифрових й інформаційних прав, зокрема перевірка пропорційності та обґрунтованості втручання держави у свободу вираження поглядів, порядок надання доступу до інформації, приватність у цифровому й інформаційно-комунікаційному середовищах; 5) підготовка та оприлюднення щорічних доповідей про стан забезпечення та захисту цифрових й інформаційних прав в Україні (із зазначенням аналітичних відомостей щодо випадків порушення зазначених прав, переліку вжитих заходів реагування та їх ефективності, результатів здійснених протягом року перевірок

та складених відповідно до них рекомендацій (спрямованих на усунення недоліків реалізації цифрових й інформаційних прав), ступінь успішності виконання рекомендацій, викладених у минулорічній доповіді), а також спеціальних доповідей з окремих питань гарантування вищезазначених прав; 6) розроблення й впровадження соціально-просвітницьких програм, спрямованих на підвищення рівня цифрової й інформаційної обізнаності населення, зокрема у сферах безпечного користування цифровими технологіями, захисту приватності та персональних даних у мережі «Інтернет», а також протидії інформаційній війні (зокрема в аспекті розпізнавання дезінформації та пропагандистських стратегій); 7) здійснення моніторингу, контролю та підготовки рекомендацій для суб'єктів забезпечення цифрової й інформаційної безпеки України з метою підвищення ефективності їхньої діяльності у сфері захисту відповідних прав людини; 8) аналіз чинних нормативно-правових актів (та практики їх застосування) на предмет їх відповідності міжнародним стандартам у сфері цифрових й інформаційних прав та – у разі виявлення недоліків – ініціювання змін і надання пропозицій щодо вдосконалення законодавства; 9) проведення незалежного аналізу законопроектів, що стосуються реалізації інформаційних та цифрових прав, формування рекомендацій щодо доопрацювання їх змісту; 10) налагодження й подальший розвиток міжнародного співробітництва у сфері гарантування й захисту цифрових й інформаційних прав людини, зокрема з інституціями Європейського Союзу, Радою Європи, Організацією Об'єднаних Націй тощо, а також з омбудсманом інших держав.

Запропонований обсяг повноважень наділяє омбудсманом з цифрових й інформаційних прав не лише формальним статусом, а й реальним інструментарієм для впливу на стан відповідної сфери нормативного регулювання. Поєднання контрольних, аналітичних, правозахисних і просвітницьких функцій забезпечує комплексний характер його діяльності, що унеможливує зведення цього інституту до декларативного рівня. Натомість він постає як дієвий механізм парламентського контролю, здатний не лише забезпечувати ефективно й своєчасно реагування на порушення прав, а й ініціювати послідовні трансформації, спрямовані на наближення національної практики до міжнародних стандартів у сфері реалізації цифрових й інформаційних прав.

Діяльність Уповноваженого Верховної Ради України з цифрових й інформаційних прав людини має ґрунтуватися на фундаментальних принципах верховенства права, законності, пріоритетності дотримання прав людини, справедливості та неупередженості, незалежності, політичної нейтральності, відкритості та прозорості, гласності, добросовісності, інноваційності та відкритості до змін [7, с. 40].

Багатовимірний характер функцій омбудсмана зумовлює необхідність створення секретаріату, організаційні засади діяльності (зокрема, структура, розподіл обов'язків, призначення та звільнення працівників) якого мають регулюватися окремим положенням. Окрім того, факультативним етапом розбудови інституту Уповноваженого Верховної Ради України з цифрових й інформаційних прав людини є створення консультативної ради (що може функціонувати на громадських засадах) з науковців, які спеціалізуються на дослідження теорії права й прав людини, юристів-практиків, експертів у сфері інформаційно-комунікаційних технологій, представників громадських організацій тощо. Основними завданнями такої структури є надання рекомендацій щодо вдосконалення законодавства у сфері цифрових й інформаційних прав, проведення аналітичних досліджень щодо ефективності механізмів їх захисту, аналіз проєктів нормативно-правових актів і складання рекомендацій щодо їх удосконалення, організація й проведення просвітницької роботи серед населення. Залучення незалежних експертів гарантує послідовне й продуктивне функціонування інституту шляхом забезпечення об'єктивності оцінки стану дотримання цифрових й інформаційних прав у країні та інтегрування в національне правове поле теоретичних напрацювань іноземних фахівців і світового практичного досвіду.

Вимоги до кандидата на посаду Уповноваженого Верховної Ради України з цифрових й інформаційних прав людини мають відповідати професійній та етичній складовим його діяльності й відображати специфіку регульованої сфери (зокрема її інноваційний характер, міжгалузевість, тенденції до стрімкого, неповні передбачуваного розвитку). За загальним правилом на посаду омбудсмана може бути призначений громадянин України віком від 35 років, який володіє державною мовою на рівні, визначеному Національною комісією зі стандартів державної мови, характеризується моральною доброчесністю, протягом останніх 5 років мешкає в Україні й не має не погашених або не знятих судимостей за вчинення кримінального правопорушення, а також адміністративних стягнень за вчинення правопорушень, пов'язаних із корупцією (протягом року до подання кандидатури). Окрім того, кандидат зобов'язаний мати вищу юридичну освіту щонайменше першого (бакалаврського) рівня та досвід правозахисної діяльності, оперувати знанням національного та міжнародного законодавства щодо цифрових й інформаційних прав, розумітися на принципах кібербезпеки, цифровій грамотності та захисті персональних даних. Обов'язковими етапами порядку призначення кандидата на посаду є проходження ним спеціальної перевірки в порядку, передбаченому Законом України «Про запобігання корупції», та подання декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування. Ключ-

човими критеріями відбору кандидатів мають бути моральна доброчесність, неупередженість, відсутність конфліктів інтересів, репутаційна чистота, що гарантує легітимність інституту та довіру суспільства.

Право внесення пропозицій щодо кандидатури Уповноваженого з цифрових й інформаційних прав людини належить Голові Верховної Ради України, Уповноваженому Верховної Ради України з прав людини та народним депутатам (не менше однієї чверті від конституційного складу Верховної Ради України). З метою забезпечення об'єктивності й збалансованості процедури відбору кандидатур перевірку їх відповідності вимогам, які висуваються до омбудсмана, має здійснювати спеціальна комісія, сформована з членів Комітету з питань цифрової трансформації, Комітету з питань гуманітарної та інформаційної політики та Комітету з питань прав людини, деокупації та реінтеграції тимчасово окупованих територій України, національних меншин і міжнаціональних відносин. До комісії має бути включена рівна кількість депутатів від кожного з вищезазначених комітетів. Діяльність комісії є правомочною за наявності щонайменше 9 депутатів. За результатами перевірки комісія подає Верховній Раді України обґрунтовані висновки щодо відповідності кожного кандидата формальним вимогам й наявності причин, які перешкоджають обійманню особою цієї посади. Важливим етапом процедури є оприлюднення відомостей про запропоновані кандидатури на посаду Уповноваженого Верховної Ради України з цифрових й інформаційних прав людини в газеті «Голос України» не пізніше ніж за 10 днів до початку розгляду парламентом питання про його призначення. Така практика забезпечуватиме дотримання принципу гласності, сприятиме підвищенню прозорості парламентських процедур і формуватиме легітимність інституту, закладаючи фундамент суспільної довіри до його подальшої діяльності. Обрання кандидата відбувається під час пленарного засідання Верховної Ради України відкритим голосуванням більшістю голосів народних депутатів від конституційного складу Верховної Ради не раніше ніж через десять днів і не пізніше ніж через двадцять днів після завершення строку для подання відповідних кандидатур. Кандидат вважається призначеним на посаду Уповноваженого Верховної Ради України з цифрових й інформаційних прав людини у разі одержання ним підтримки більшості народних депутатів від конституційного складу Верховної Ради України. Призначення оформлюється окремою постановою Верховної Ради України, яка засвідчує факт набрання кандидатом відповідних повноважень. У разі неотримання жодним із висунутих кандидатів необхідної кількості голосів Верховна Рада України організовує повторне голосування по двох кандидатах, які попередньо одержали найбільшу підтримку. Строк повноважень омбудсмана становить 5 років.

Висновки

На основі аналізу проблематики реалізації цифрових й інформаційних прав в умовах викликів сьогодення (до яких належать, зокрема, загострення інформаційної війни російської федерації, стрімка цифровізація суспільних відносин, інформаційна трансформація тощо) зроблено висновки щодо необхідності оновлення нормативно-правового регулювання питань реалізації фундаментальних прав людини. Наведеними в роботі аналітичними відомостями підтверджено, що відсутність цілісного інституційного механізму парламентського контролю у сфері цифрових й інформаційних прав створює загрозу для їх ефективного, своєчасного забезпечення й захисту.

Обґрунтовано доцільність запровадження інституту Уповноваженого Верховної Ради України з цифрових й інформаційних прав людини як незалежного органу, діяльність якого спрямована на забезпечення моніторингу стану дотримання відповідних прав, ефективного реагування на порушення, надання рекомендацій у галузі нормотворчості й правопросвітництва.

Запропоновано концептуальну модель функціонування інституту омбудсмена: чітко окреслену компетенцію, вимоги до кандидатів на посаду, процедуру призначення й створення допоміжних структур – секретаріату й консультативної ради.

Результати дослідження підтвердили, що запровадження інституту омбудсмена дозволить уникнути декларативності у сфері захисту цифрових й інформаційних прав, сприятиме адаптації українського законодавства до міжнародних стандартів та позитивно впливатиме на підвищення рівня довіри суспільства до парламентського контролю. Подальші наукові пошуки мають бути зосереджені на розробці практичних інструментів оцінювання ефективності діяльності Уповноваженого та налагодженні оптимальних механізмів його взаємодії з іншими державними й недержавними структурами.

Список використаних джерел

- [1] Разметаєва Ю. С. Цифрові права людини та проблеми екстратериторіальності в їх захисті. *Право та державне управління*. 2020. № 4. С. 18–23. <https://doi.org/10.32840/pdu.2020.4.2>.
- [2] Братасюк О. Б., Ментух Н. Ф. Поняття та класифікація цифрових прав в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 10. С. 58–61. <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2021-10/12>.
- [3] Верлос Н. В. Конституціоналізація цифрових прав людини: вітчизняна практика та зарубіжний досвід. *Часопис Київського університету права*. 2020. № 2. С. 129–133. <https://doi.org/10.36695/2219-5521.2.2020.21>.
- [4] Тополевський Р. Б. Інформаційні права людини та їх місце в системі прав людини. *Київський часопис права*. 2021. № 3. С. 39–43. <https://doi.org/10.32782/klj/2021.3.6>.

- [5] Тихомиров О. О. Класифікація інформаційних прав людини: розвиток підходів. *Інформація і право*. 2022. № 1(40). С. 46–53. [https://doi.org/10.37750/2616-6798.2022.1\(40\).254341](https://doi.org/10.37750/2616-6798.2022.1(40).254341).
- [6] Ярмол Л. В., Підгородецька О. В. Юридичне забезпечення інформаційних прав людини в умовах війни в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2025. Вип. 87. Ч. 1. С. 124–130. <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.87.1.18>.
- [7] Денисенко К. В., Борко І. С., Дегтяр Д. С. Перспективи запровадження інституту цифрового омбудсмена як механізму ефективної реалізації інформаційних та цифрових прав людини. *Науковий вісник Сіверщини. Серія: Право*. 2024. № 1(21). С. 29–45. <https://doi.org/10.32755/sjlaw.2024.01>.
- [8] Конституція України : офіц. текст від 28.06.1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 02.09.2025).
- [9] Бондарев О. Б. Історія запровадження та тенденції розвитку інституту омбудсмена в зарубіжних державах. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. № 6, т. 2. С. 3–7. URL: http://apnl.dnu.in.ua/6_tom_2_2017/3.pdf (дата звернення: 02.09.2025).
- [10] Suomen Hallitusmuoto (94-001/1919): Suomen säädöskokoelma. Helsingissä 17 päivänä heinäkuuta 1919. URL: <https://www.finlex.fi/fi/lainsaadanto/saadskokoelma/1919/94-001> (last accessed: 02.09.2025).
- [11] The Constitutional Act of Denmark (June, 1953). URL: <https://www.wipo.int/wipolex/en/legislation/details/5487> (last accessed: 02.09.2025).
- [12] Forslag til lov om folketingets ombudsmand (Juni, 1954). URL: https://www.folketingstidende.dk/samling/19531/lovforslag/L112/19531_L112_som_vedtaget.pdf (last accessed: 02.09.2025).
- [13] Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини : Закон України від 23.12.1997 р. № 776/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/776/97-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 03.09.2025).
- [14] Вавринчук М. П., Пунда О. О. Діяльність омбудменів в Україні як гарантія конституційних прав і свобод людини і громадянина. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 9. С. 141–143. <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2021-9/33>.
- [15] Щорічна доповідь про стан додержання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні у 2022 році. URL: <https://mvs.gov.ua/upload/1/7/8/9/6/5/shhoricna-dopovid-upovnovazhenogo.pdf> (дата звернення: 04.09.2025).
- [16] Щорічна доповідь про стан додержання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні у 2023 році. URL: <https://koordshtab.gov.ua/files/annual-report-2023.pdf> (дата звернення: 04.09.2025).
- [17] Щорічна доповідь про стан додержання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні у 2024 році. URL: <https://ombudsman.gov.ua/report-2024/> (дата звернення: 04.09.2025).
- [18] Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 05.09.2025).
- [19] Загальна декларація прав людини : прийнята і проголошена резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10.12.1948 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (дата звернення: 05.09.2025).

- [20] Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 р. № 2314-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 07.09.2025).
- [21] Система виявлення вразливостей і реагування на кіберінциденти та кібератаки. І півріччя 2025 року. URL: <https://docs.google.com/viewer?url=https://cip.gov.ua/services/cm/api/attachment/download?id=70167&embedded=true&a=bi> (дата звернення: 11.09.2025).
- [22] Вдовенко О. Війна у цифровому вимірі та права людини. Підсумковий звіт із 24 лютого 2022 року по 31 серпня 2023 року. Київ : ГО «Платформа прав людини», 2023. 84 с. URL: https://ppl.org.ua/wp-content/uploads/2023/11/vijna-u-cifrovomu-vimiri-ta-prava-lyudini_pidsumkovij-zvit.pdf (дата звернення: 11.09.2025).
- [23] Про основні засади забезпечення кібербезпеки України : Закон України від 05.10.2017 р. № 2163-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2163-19#Text> (дата звернення: 12.09.2025).
- [24] Laki tietosuojalautakunnasta ja tietosuojavaltuutetusta (474/1987): Suomen säädöskokoelma. Helsingissä 30 päivänä huhtikuuta 1987. URL: <https://www.finlex.fi/fi/lainsaadanto/saadskokoelma/1987/474> (last accessed: 12.09.2025).
- [25] Tietosuojavaltuutetun toimiston työjärjestys. URL: https://www.finlex.fi/assets/TSV_tyojarjestys_fi.pdf (last accessed: 12.09.2025).
- [26] Tietosuojavaltuutetun toimisto. URL: <https://tietosuoja.fi/tietosuojavaltuutetun-toimisto> (last accessed: 12.09.2025).
- [27] Tietosuojavaltuutetun toimiston toimintakertomus 2024. URL: <https://tietosuoja.fi/documents/6927448/242571942/1%20TSV%20toimintakertomus%202024%20saavutettava.pdf/5b9cb626-7709-d304-9aa5-ea0ae49428f5/1%20TSV%20toimintakertomus%202024%20saavutettava.pdf?t=1750846010915> (last accessed: 12.09.2025).
- [28] Публічне право: сучасні доктрини в судовій та правозастосовній практиці : підручник / за заг. ред. Т. М. Слінько, Л. І. Летнянчина ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків : Право, 2025. 528 с.
- [29] Рішення Конституційного Суду України від 07.04.2004 р. № 9-рп/2004. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v009p710-04#Text> (дата звернення: 19.09.2025).
- [30] Висновок Конституційного Суду України від 20.11.2019 р. № 6-в/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v006v710-19#Text> (дата звернення: 19.09.2025).

References

- [1] Razmetaeva, Yu.S. (2020). Digital human rights and the problems of extraterritoriality in their protection. *Law and Public Administration*, 4, 18-23. <https://doi.org/10.32840/pdu.2020.4.2>.
- [2] Bratasiuk, O.B., & Mentukh, N.F. (2021). The concept and classification of digital rights in Ukraine. *Legal Scientific Electronic Journal*, 10, 58-61. <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2021-10/12>.
- [3] Verlos, N.V. (2020). Constitutionalization of digital rights: domestic practice and foreign experience. *Journal of the Kyiv University of Law*, 2, 129-133. <https://doi.org/10.36695/2219-5521.2.2020.21>.
- [4] Topolevskiy, R.B. (2021). Information human rights and their place in the human rights system. *Kyiv Law Journal*, 3, 39-43. <https://doi.org/10.32782/klj/2021.3.6>.

- [5] Tykhomyrov, O.O. (2022). Classification of human information rights: development of approaches. *Information and Law*, 1(40), 46-53. [https://doi.org/10.37750/2616-6798.2022.1\(40\).254341](https://doi.org/10.37750/2616-6798.2022.1(40).254341).
- [6] Yarmol, L.V., & Pidhorodetska, O.V (2025). Legal protection of human information rights in wartime Ukraine. *Uzhhorod National University Herald. Series: Law*, 87(1), 124-130. <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.87.1.18>.
- [7] Denysenko, K.V., Borko, I.S., & Dehtiar, D.S. (2024). Perspectives of establishment of digital ombudsman`s institution as a mechanism for effective realization of human information and digital rights. *Scientific Herald of Sivershchyna. Series: Law*, 1(21), 29-45. <https://doi.org/10.32755/sjlaw.2024.01>.
- [8] Constitution of Ukraine. (June 28, 1996). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>.
- [9] Bondarev, O.B. (2017). History of the implementation and trends of institute of ombudsman in foreign states. *Current Problems of Domestic Jurisprudence*, 6(2), 3-7. Retrieved from http://apnl.dnu.in.ua/6_tom_2_2017/3.pdf.
- [10] Suomen Hallitusmuoto (94-001/1919): Suomen s ad oskokoelma. Helsingiss a 17 p aiv an a hein akuuta 1919. Retrieved from <https://www.finlex.fi/fi/lainsaadanto/saaduskokoelma/1919/94-001>.
- [11] The Constitutional Act of Denmark (June, 1953). Retrieved from <https://www.wipo.int/wipolex/en/legislation/details/5487>.
- [12] Forslag til lov om folketingets ombudsmand (Juni, 1954). Retrieved from https://www.folketingstidende.dk/samling/19531/lovforslag/L112/19531_L112_som_vedtaget.pdf.
- [13] Law of Ukraine No. 776/97-VR "About the Commissioner for Human Rights of the Verkhovna Rada of Ukraine". (December 23, 1997). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/776/97-%D0%B2%D1%80#Text>.
- [14] Vavrynychuk, M.P., & Punda, O.O. (2021). Activities of ombudsmen in Ukraine as guarantees of constitutional rights and freedoms of human and citizen. *Legal Scientific Electronic Journal*, 9, 141-143. <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2021-9/33>.
- [15] Annual report on the state of observance and protection of human and civil rights and freedoms in Ukraine in 2022. Retrieved from <https://mvs.gov.ua/upload/1/7/8/9/6/5/shhoricna-dopovid-upovnovazhenogo.pdf>.
- [16] Annual report on the state of observance and protection of human and civil rights and freedoms in Ukraine in 2023. Retrieved from <https://koordshtab.gov.ua/files/annual-report-2023.pdf>.
- [17] Annual report on the state of observance and protection of human and civil rights and freedoms in Ukraine in 2024. Retrieved from <https://ombudsman.gov.ua/report-2024/>.
- [18] Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms. (1950). Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.
- [19] Universal Declaration of Human Rights. (December 10, 1948). Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text.
- [20] Law of Ukraine No. 2314-III "Criminal Code of Ukraine". (April 5, 2001). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.
- [21] System for detecting vulnerabilities and responding to cyber incidents and cyberattacks. First half of 2025. (2025). Retrieved from <https://docs.google.com/viewer?url=https://cip.gov.ua/services/cm/api/attachment/download?id=70167&embedded=true&a=bi>.

- [22] Vdovenko, O. (2023). Digital Warfare and Human Rights. Final Report from February 24, 2022 to August 31, 2023. Kyiv: Human Rights Platform. Retrieved from https://ppl.org.ua/wp-content/uploads/2023/11/vijna-u-czifrovomu-vimiri-ta-prava-lyudini_pidsumkovij-zvit.pdf.
- [23] Law of Ukraine No. 2163-VIII "On the basic principles of ensuring cybersecurity in Ukraine". (October 5, 2017). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2163-19#Text>.
- [24] Laki tietosuojalautakunnasta ja tietosuojavaltuutetusta (474/1987): Suomen säädöskokoelma. Helsingissä 30 päivänä huhtikuuta 1987. Retrieved from <https://www.finlex.fi/fi/lainsaadanto/saadskokoelma/1987/474>.
- [25] Tietosuojavaltuutetun toimiston työjärjestys. Retrieved from https://www.finlex.fi/assets/TSV_tyojarjestys_fi.pdf.
- [26] Tietosuojavaltuutetun toimisto. Retrieved from <https://tietosuoja.fi/tietosuojavaltuutetun-toimisto>.
- [27] Tietosuojavaltuutetun toimiston toimintakertomus 2024. Retrieved from <https://tietosuoja.fi/documents/6927448/242571942/1%20TSV%20toimintakertomus%202024%20saavutettava.pdf/5b9cb626-7709-d304-9aa5-ea0ae49428f5/1%20TSV%20toimintakertomus%202024%20saavutettava.pdf?t=1750846010915>.
- [28] Slinko, T.M., & Letniachyna, L.I. (Eds.). (2025). *Public law: Contemporary doctrines in judicial and law enforcement practice*. Kharkiv: Pravo.
- [29] Decision of the Constitutional Court of Ukraine No. 9-rp/2004. (April 7, 2004). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v009p710-04#Text>.
- [30] Opinion of the Constitutional Court of Ukraine No. 6-v/2019. (August 2, 2019). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v006v710-19#Text>.

Олена Анатоліївна Карнаух

студентка 3-го курсу факультету юстиції
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого
61024, вул. Григорія Сковороди, 77, Харків, Україна
e-mail: karnaukholena06@gmail.com
ORCID 0009-0006-7586-5318

Любомир Іванович Летнянчин

кандидат юридичних наук, доцент
доцент кафедри конституційного права України
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого
61024, вул. Григорія Сковороди, 77, Харків, Україна
e-mail: lubomyr_1976@ukr.net
ORCID 0000-0001-6495-9809

Olena A. Karnaukh

3rd year Student of the Faculty of Justice
Yaroslav Mudryi National Law University
61024, 77 Hryhoriia Skovorody Str., Kharkiv, Ukraine
e-mail: karnaukholena06@gmail.com
ORCID 0009-0006-7586-5318

Lybomir L. Letnyanchin

Ph.D. in Law, Associate Professor

Associate Professor of the Department of Constitutional Law of Ukraine

Yaroslav Mudryi National Law University

61024, 77 Hryhoriia Skovorody Str., Kharkiv, Ukraine

e-mail: lubomyr_1976@ukr.net

ORCID 0000-0001-6495-9809

Рекомендоване цитування: Карнаух О. А., Летнянчин Л. І. Гарантування цифрових й інформаційних прав в Україні: конституційно-правові аспекти запровадження інституту омбудсмена. *Проблеми законності*. 2026. Вип. 172. С. 381–406. <https://doi.org/10.21564/2414-990X.172.349456>.

Suggested Citation: Karnaukh, O.A., & Letnyanchin, L.L. (2026). Guaranteeing Digital and Information Rights in Ukraine: Constitutional Aspects of Introducing the Institute of the Ombudsman. *Problems of Legality*, 172, 381-406. <https://doi.org/10.21564/2414-990X.172.349456>.

Статтю подано / Submitted: 06.01.2026

Доопрацьовано / Revised: 10.02.2026

Схвалено до друку / Accepted: 25.03.2026

Опубліковано / Published: 31.03.2026